

Aktsiaseltsis Tallinna Sadam võimalike korrupsiooniriskide tuvastamiseks moodustatud uurimiskomisjoni 18. veebruari 2016 istungi päevakorrapunkti 3 juures toimunud arutelu üleskirjutus

Artur Talvik

Tarmo Olgo räägib meile korrupsiooni vältimise abinõudest.

Tarmo Olgo

Korrupsiooni kohta võib öelda, et tegemist on n-ö targa inimese kuriteoga. Inimese väljavahetamisega korrupsioon ei lakka. Korrupsioon on tugevalt süsteemiga seotud. Uuringud näitavad, et korrupsiooni iseloom ja tase sõltub isegi sellest, kas tegemist on katoliikliku-, protestantliku- või moslemimaaga jne. Üldiselt on naised vähem korrumpeerunud kui mehed jne. Korrupsioon on keeruline sotsiaalne nähtus. Üldiselt öeldes on see võimu või ametikoha kuritarvitamine omakasu eesmärgil. Eristada tuleb ka korrupsiooni määratlust seaduses ja ühiskonna silmis. Ühiskondlik määratlus korrupsioonile on laiem, see on usalduse kuritarvitamine tervikuna. Seaduses on korrupsiooni kohta aga üsna kitsas määratlus.

Artur Talvik

Kas seadus täna ka ei definieeri korrupsiooni?

Tarmo Olgo

Ei definieeri jah täna erinevate juhtude puhul.

Kui Eestit vaadata, siis erinevates edetabelites oleme väga heal positsioonil, väga palju korrupsiooni ei ole. Aga edetabelite puhul nendesse sissevaatamise puhul tuleb silmas pidada, mida need edetabelid näitavad. Enamasti näitavad need edetabelid, kuidas ühiskond tajub korrupsiooni. Kunagi ei ole võimalik eelmise aasta positsiooni võrrelda järgneva aasta positsiooniga. Vahepeal võib olla riike juurde tulnud jne. Kui riik on kolm kohta langenud, siis sellest ei saa teha veel järeldust, et korrupsioon oleks kuidagi ühiskonnas muutunud. Igasugused muud asjaolud võivad seda tulemust mõjutada.

Andres Anvelt

Metoodikad võivad alati muutuda.

Tarmo Olgo

Muudetud on ka metoodikat. Täna ei ole ühtegi head võrreldavat metoodikat. On püütud teha statistilist lähenemist, on kasutatud politsei andmebaasi. Korrupsioonikuritegude suur arv politeiandmebaasis võib näidata seda, et tegemist on riigiga, kus on palju korrupsiooni, ent

teisalt võib see näidata mitte niivõrd korrupsiooni astet riigis, kuivõrd politsei head tööd ja kuritegude avastamise võimekust. Võrreldav on pigem see pool, kuidas korrupsiooni tajutakse. On püütud kuidagi kvantifitseerida. Ent häid meetoodilisi lahendusi siiski ei ole ja andmete võrdlemisel peab jääma ettevaatlikuks.

Viimane uuring, mis Eesti korrupsiooni hõlmab, on Taani uuring aastast 2015 koostöös Tartu Ülikooliga erasektori korrupsiooni kohta. Seal uuringus küsiti ärijuhtidelt, milline on olnud teie kokkupuude korrupsiooniga viimase aasta jooksul. 57% küsitletutest Eestis vastas, et neil on olnud kokkupuude korrupsiooniga, ning Taani, mis on korrupsioonindeksis Eestist oluliselt eespool, kus väidetavalt on korrupsioon nullilähedane, oli sama näitaja küsitletute osas 51%.

Eesti ei erine kuidagi sellest riigist (Taanist), kus korrupsioonindeksi järgi on oluliselt vähem korrupsiooni, aga korrupsiooni osakaal tervikuna (mõlemas riigis) on äärmiselt suur.

Artur Talvik

Kas see on kokkupuude korrupsiooniga omal maal või mujal? Viimases korrupsioonitajumise indeksis rõhutatakse seda eriti, et omal maal käitatakse väga hästi, aga nt Usbekis tehakse „diili“?

Tarmo Olgo

Seal (uuringus) seda vahet ei tehtud. See on omaette küsimus.

Mis puudutab aga riigi äriühinguid, siis Eesti puhul on oluline ja omapärane tähele panna, et Eesti riigis on korrupsioonivastase võitlemise strateegia. Tegeleme korrupsiooni vältimise uurimisega avalikus sektoris ja sellega tegeldakse väga tõsiselt. Aga kus avalik sektor lõpeb, seal lõpeb praktiliselt ka korrupsiooni vältimisega tegelemine. Ja riigi äriühing jääb sinna kahe vahele, piiri peale, natuke rohkem erasektori poole. Kui võtta need viimased juhtumised, siis on tõusetunud vaidlus ja sellega seonduvad küsimused, kas juhatuse liikmed olid ametiisikud või ei. See on ere näide. Riigi osalusega äriühingute tehinguid silmas pidades sarnaneb sealne korrupsioon erasektori korrupsiooniga. Selle tõttu võib tunduda, et korrupsiooni on vähem, kui seda tegelikult on. Uuringus toodi välja see, kus need kokkupuuted korrupsiooniga on: need on igasugused *kickbacs* juhtumid – tehingute poole pealt saadavad hüved, teenustasud, protsenditasud, boonused jne. Seal on täna Eesti protsent 46, taanlastel veidi vähem. Kõige suurem on uuringu järgi Eestis ärijuhtidel huvide konflikt. Pooled (ärijuhid) on sellega kokku puutunud, vähem, s.o kolmandik (ärijuhtidest) on kokku puutunud altkäemaksuga ja pettusega, see protsent on 22.

Andres Anvelt

Mis tüüpi pettust siin mõeldakse, kui räägime erasektorist? Ma arvan, et siia ei peaks minema need pettused, kui keegi väljastpoolt firmat petab välja midagi, nt võltsarvetega mingeid asju?

Tarmo Olgo

Need on ka. On uuritud, kuipalju firma on kahju saanud. Uuringus on silmas peetud seda, kus pettus toimub ettevõttesiseselt, keegi oma firmas on petnud. Korruptsiooniliigid on ära toodud. Eestis on ka need *kickback* tehingud.

Andres Anvelt

Statistiliselt ongi rohkem neid juhtumeid, kus firmat petetakse väljastpoolt.

Tarmo Olgo

Korruptsioonist rääkides on pettus ja altkäemaks ikkagi korruptsioonikuriteod. Kui võetakse firmas altkäemaksu, siis tõenäoliselt peab ju ka firma sees korda saatma pettuse, süsteemis midagi varjama või valetama või midagi tegemata jätma.

Artur Talvik

Kas mõjuvõimuga kauplemine on siit väljas? Kas seda uuringus ei olnud?

Tarmo Olgo

Seda ei võetud uuringus valikusse. Meie seaduses on see mõjuvõimuga kauplemine sees. Huvide konflikti erinevaid aspekte on hästi palju uuritud. Seda, mis on korruptsiooni põhjused.

Ühest viimastest lähenemistest on nn. pettuse teemandi kontseptsioon. Eeldatakse seda, et kui pettust või korruptsiooni toime panna, peab olema täidetud neli kriteeriumi: motiiv ehk teo ajend, s.o inimesel peab olema ootus, miks ta seda teeb. Näiteks talle (inimesele), tundub, et ta saab vähe palka, tahab elada sama jõukalt kui äripartner või tahab saata last kuskile paremase kooli. Need ajendavad teda korruptsiooni toime panema.

Järgmine koht- peavad olema nõrkused, ehk kuskil on see nõrk koht, mida saab ära kasutada, et korruptsioonitegu toime panna. Piltlikult öeldes peab olema miski, mis n-ö „avab ukse“. Ja kui need on täidetud, siis tekib inimese jaoks ratsionaalne kaalutluse koht: kui ma seda teen, siis mis minuga juhtub? Lähen vangi? Ta peab saama piisava eneseõigustuse, et see saadav kasu ületab võimaliku kahju, mis ta selle teo toimepanemisega saab või vahele jäämise riski. Selle ajendi vältimiseks on hästi olulised kontrollimehhanismid. Sellel ajal, kui inimene seda ratsionaalset kaalutlust teeb, peab inimesel tekima ikkagi oht, et ta jääb tõenäoliselt vahele. Kõige viimane tingimus, mis on ja mis on kõige olulisem- see inimene peab olema võimekas. Tal peavad olema teatud isikuomadused, teatud oskused. Kui on need eelmised kolm tingimust täidetud, kuid inimene on rumal, siis seda korruptsiooni toime panna ei saa. Tuleb tõdeda, et korruptsioon, eriti suur korruptsioon, on targa inimese kuritegu. Uuringud on näidanud, et keskkond peab soodustama korruptsiooni. Ei ole nii, et korruptsioon algab kohe suurtest asjadest, korruptsioon algab väikestest asjadest ja kasvab suureks.

Artur Talvik

Võib tekkida kumulatsioon võimaluses? Sadama puhul me näeme, et tekkis võimalus. Kontrollimehhanismi praktiliselt ei ole.

Tarmo Olgo

Neli komponenti peavad metoodika kohaselt kõik olema olema, et korrupsioon saaks toimuda.

Kes on edukas korrutant? Esiteks – tal peab olema positsioon selles asutuses, tal on kas piisavalt võimuinstrumente, ta kas kinnitab mingeid arveid või räägib kellegagi, tal on võimalus korrupsiooni toime panna, käsutuses korrupsiooniinstrumentid. Üldiselt näiteks koristaja ei ole see isik, kes korrupsiooni saab toime panna. Teine – ta peab igal juhul teadma, kuidas süsteem toimib, kus on nõrgad kohad ja tal peab olema oskus seda nõrkust ära kasutada. Ta on intelligentne, kogemustega, ettevõtte toimimist tundev töötaja ning ta on selles süsteemis juba mõnda aega olnud. Alustatakse väikestest asjadest, testitakse süsteemi puudusi, tehakse süsteem endale selgeks ja siis lähevad korrupsiooni teod suuremaks. Läbi nelja elemendi tehakse asju endale selgeks. Kolmas – suure egora inimene; suure enesekindlusega; usub, et suudab musta valgeks rääkida. Eeldatakse, et korrupsiooni on väga raske toime panna. Korrutantil on kas kaasomanik või ta peab kedagi sundima korrupsioonis osalema. Näiteks nagu Carri Ginter tõi näite riigivarakomisjonist, kus komisjon pani „tuima“. Korrutant peab veenma kedagi. Tavaliselt nendes organisatsioonides, kus korrupsioon esineb, on autoritaarne juhtimisstiil. Juhid on autoritaarsed isiksused. Inimesed kardavad neid. Alluvatelt nõutakse filigraanse täpsusega reeglite täitmist, ise aga „lastakse üle servade“. Indikatsiooniks Riigikontrolli töös korrupsiooni tuvastamisel on see olukord, kus on näha, et reeglitest ei peeta kinni. Sellises kohas võib arvata, et on eeldused korrupsiooniks olemas. Korrutantid suudavad ennast alati õigustada, ükskõik siis, mida nad teevad. Nad ei eksi kunagi ja alati oskavad ennast õigustada. On kujunenud ütlus „inimene, kes petab golfis, see petab ka äris“. Väikesed pettused on korrutantidele tüüpiliselt omased. Viimane – korrutantil peab olema kõrge stressitaluvus. Need on kõik omadused, mida oodatakse juhtidelt, müügimeestelt. Need on omadused, mida hinnatakse heade juhtide puhul, seega heale juhile ja korrutantidele omistatavad iseloomujooned on suhteliselt sarnased. Korrutant ei ole mingi „must koll“, kelle tunneb kaugelt ära. Ta on hea ettevõttejuht. Siin tuleb mängu nõukogu töö – nõukogu peab aru saama ja kontrollima ka n-õ head juhti. Hea juht oskab kõik ära põhjendada ja olla hästi veenev. Tihti pannakse aga ka juhid sundseisu. Tal tuleb mingi asi kindlasti ära teha, et vastata ootustele. Müügitulemuste täitmiseks peab kiitma positiivset poolt, jättes negatiivsed rääkimata.

Juhtorganite rollidest pettuse ja korrupsiooni ärahoidmisel. Siin on kolm plokki – üldkoosolek, ehk meie juhtumi puhul omanik ehk minister, siis nõukogu ja auditikomitee ning juhatus. Üldjuhul vastutab nõukogu, auditikomitee on nõuandev organ. Kui auditikomitee jätab töö tegemata, siis vastutab ikkagi nõukogu.

Üldkoosolek. Kui vaadata äriseadustikku või riigivaraseadust, siis korrupsiooni või pettuse ärahoidmise osas mingit kohustust üldkoosolekule seadus ei pane. Ja see, mida ministeerium riigivarana haldab, need on aktsiad ja osad. See on kaudne seos, vähendada või suurendada osalust. Mis on riigi äriühingute puhul eriline – see on omaniku ootused. See on midagi

sellist, kus omanik hakkab rääkima, kuidas ta midagi tahab, kuidas äriühingut juhitakse. See on instituut, millest äriseadustikus midagi ei räägita.

Tiina Ojasalu

Aga üldkoosoleku juurde tagasi tulles - üldkoosolek valib ju nõukogu liikmed. Nende kaudu ta saab ka mõjutada mingil määral äriühingu tegevust.

Tarmo Olgo

Täna ei ole isegi seda kirjalikku suunist, mis vanasti oli. (Ministri) üldkoosoleku roll on valida võimalikult head nõukogu liikmed, kes täidaksid oma liikme kohustusi, kuid ta ei saa nõukogu liikmele anda tänase kirjalikku juhust, kuidas toimida.

Nõukogu. Nõukogul on kaks funktsiooni – strateegiline juhtimine ja järelevalve. See, kuidas ühes äriühingus on paika pandud reeglid, kuidas pettuse ja korrupsiooniga võidelda, kuidas riskid maandatakse, see on üks osa nõukogu järelevalvest. Selge on see, et nõukogul lasub lõppvastutus korrupsiooni ja pettuse riski maandamise eest, nõukogu peab tagama, et äriühing ei kannaks pettuse ja korrupsiooni tõttu kahju. 2010. aastal Ühendkuningriikides võeti *Bribery Act* ga vastu radikaalsed meetmed, kus määratleti ära, et Inglise firma paneb korrupsiooniteo toime ka siis, kui ta teeb seda teises riigis. Teine asi, mis nad ütlesid, et kuna nõukogul on süsteemi loomise kohustus, siis nõukogu peab tõendama, et on teinud kõik endast oleneva, et äriühing ei annaks altkäemaksu. Selle eest siis ka nõukogu vastutab.

Artur Talvik

Kas see on seaduses sees?

Tarmo Olgo

Ja nad kirjutasid *Bribery Act* i selle sisse.

Andres Anvelt

On ka kontinentaalse ja *common law* õiguse erinevused printsiipides, süütuse printsiip on siin ringi pööratud, siin peab tõendama oma süütust. Euroopas on ka küll kohati süü eeldamist üle võetud, rahapesu puhul näiteks.

Tarmo Olgo

Äriseadustikust tulenevalt teeb nõukogu järelevalvet. Äriühingus peavad olema paika pandud korrupsiooni vältimise meetmed, see on nõukogu roll. Omanik saadab nõukogu liikme selleks nõukokku, et omanik ei saaks kahju, et oleks kontroll juhatuse üle. Kahju ei pea olema rahalises väljenduses, see võib seisneda ka maine riskis, ettevõtte strateegilise positsiooni halvendamises turul, reitingu kahtluse alla seadmises, reputatsiooni kahjustamises, laenuvõimaluste halvenemises jne. See tähendab, et kahju mõistet tuleb käsitleda laiemalt. Miks on kahju mõistet vaja laiemalt käsitleda, tuleb välja ka siis, kui jõuan siseaudiitori rollini.

Mis on nõukogu ülesanded: 1) ilmselgelt on vaja luua keskkond, mis selgelt taunib korrupsiooni ja pettust soodustavat käitumist tippjuhi tasemelt alates ja kogu organisatsioonis; nõukogu peab seda oma otsustes ka väljendama; 2) on vajalik, et kehtestatakse organisatsiooni juhtimise hea tava ehk ootused ja standardid, mis maandavad korrupsiooni ja pettuse riski. Oluline, et seda ei tehtaks *copy-paste* meetodil kuskilt raamatust, vaid vaadatakse üle, millises ärivaldkonnas tegeldakse, millised on korrupsiooniohtlikud tegevused ja mida nende maandamiseks peaks ette võtma. Peab tuvastama konkreetsed riskikohad, pole mõtet hullust reguleerida. Näiteks Tallinna Sadamal oli mitmeid kohti, mis olid korrupsiooniohtlikud. Järgmiseks ülesandeks on tagada mittekohasest käitumisest teatamise võimalused töötajatele ja koostööpartneritele viisil, mis ei kahjusta sobimatust käitumisest teada andnud isikut ennast. Isikule peab olema tagatud anonüümsus. Ernst&Young on tulnud välja oma uuringuga 2013. a ja selles on toodud, et 50%-l juhtudest tippjuhtkond alati ei tea, et äriühingus on korrupsioonijuhtumid. Keskastme juhtide tasandil on korrupsiooni juhtumid laialt levinud. Alati ei ole korrupsiooni juhtumid tippjuhtkonda hõlmavad. Nemad (tippjuhid) peavad ka kuskilt infot võimaliku korrupsiooni kohta saama, et sellised juhtumid on ettevõttes toimunud.

Artur Talvik

Näiteks ostujuht Rimis.

Tarmo Olgo

Tuleb luua mitmed erinevad kanalid, kuidas oleks võimalik korrupsioonist teavitada. Eestis on nõukogude ajast pärit mentaliteet, et selline korrupsioonist teavitamine ei ole aktsepteeritav, seda vaadatakse nn „kitse panemisena“, pealtkaebamisena.

Artur Talvik

Vilepuhumise kultuur puudub.

Tarmo Olgo

Meil tõesti puudub vilepuhumise kultuur. Seda peetakse meie ühiskonnas veel ajaloolisest taustast (KGB) lähtuvalt taunitavaks. Tuleb arvestada, et need asjad ei toimi Eestis veel hästi.

Sisemine hindamine tuleb ära teha ja aruandlus peab olema selline, mis tagab juhtkonna tegevusest objektiivse ülevaate. Hea oleks kaasata välisaudiitoreid jne. Ei saa nõukogu toetuda üksnes juhatuse poolt antavale informatsioonile äriühingus toimuva kohta, tuleb kaasata ka kõrvalseisvaid isikuid. Muidu kujuneb nii nagu Tallinna Sadama puhul, kus osa asju jäeti juhatuse poolt rääkimata. Nõukogul tuleb tagada toimiva korrupsiooni ja pettuse juhtumite puhul sõltumatu uurimise korraldus ja kriisijuhtimise süsteem. Kui on ettevõttes korrupsioon, siis on olemas ettevõttes ka kriis. Nõukogul peab olema kriisijuhtimise plaan. See peab olema juhatusest sõltumatu süsteem, sest vastasel korral võib juhatuse, kui ta juhtumisi on korrupsiooni toime pannud, seda süsteemi mõjutada.

Andres Anvelt

Ajutise juhtimise ülevõtmist?

Tarmo Olgo

Kriisijuhtimisega on seotud mitmeid asju. Eriti tähtis on kommunikatsioon, väljapoole ja sissepoole. Tähtis, et juhtimine läheks edasi. Oluline on, mida öelda äripartneritele. Seda informatsiooni voogu peaks ettevõtte ise juhtima, vastasel juhul läheb informatsiooni juhtimine teiste kätte ja sellisel juhul võivad kahjud olla palju suuremad.

Koostöö nõukogu ja siseaudiitori vahel peab olema väga hea. Nõukogul puudub reeglina võimekus ise hinnata, kuidas kontrollisüsteemid toimivad ja kas meetmed, mis on paika pandud, kas need toimivad, kas erinevates äriprotsessides korruptsiooni ja pettuse riskid on maandatud ning selleks loodud kontrollisüsteemid toimivad. Nõukogu roll siin ongi selles, et ta jälgiks, et siseaudiitor pööraks korruptsiooniriskide hindamisele ja avastamisele piisavalt palju tähelepanu ning talle on tagatud vajalikud ressursid (koolitused, ekspertide kaasamine, eelarve) ülesande edukaks sooritamiseks. Tuleb küsida, mida te viimase aasta jooksul avastasite, kui ei avastanud, siis mida te tegite, et saanuks avastada. Kas te tegite kõik, et avastada või jätsite midagi tegemata? Mis IT -vahendeid kasutasite jne? Nõukogu peab olema siin aktiivne osaline küsimuste küsimisel. Miks see oluline on? Siseaudiitoritele õpetatakse, et otsi coso-mudeli abil üles need riskid, mis takistavad äriühingu eesmärkide täitmist. Siseaudiitorid hakkavad ettevõtte riske määratlema, küsitledes kõiki töötajaid, juhte erinevatelt tasanditelt ja võtavad küsitluste tulemused kokku. Vaadatakse kahte asja: 1) Kui suur on riski tõenäosus ja 2) kui suur on riski realiseerumisel saadav kahju. Teevad korrutuse ja saavad tulemuse – kas risk on kõrge, keskmine või madal. Selle tulemusena tehakse riskide nimekiri. Küsitakse (juhtkonna poolt): palju teil (siseaudiitoritel) ressursi on? Kaks inimest? Võtame siis kümme kõrgemat riski (vaatluse alla).

Korruptsiooniasjade puhul on see häda, et siseaudiitorid ja juhid, keda siseaudiitor riskide määratlemiseks küsitleb, hindavad rahalist kahju korruptsiooni puhul hästi väikseks. Mis kahju me ikka saame? Varastas mingi 10 või 20 eurot? Mis kahju see ikka on? Nad ei oska kahju sisse arvestada maine, krediidi saamise võime langusest jne tekkiva kahju suurust. Väga paljud siseaudiitorid ei taju seda kahju. Teine asi on see, et kui küsitakse keskastme juhtide (võimalike korruptantide) käest, et kas tema tööga seotud lõikudes võiks olla riske, siis kui korruptant ise on riskiga seotud, siis ilmselgelt nendes hinnangutes, mida ta annab siseaudiitorile, hindab ta enda tegevusega seotud riski hästi madalaks. Audiitori riskihinnang põhineb ikkagi juhtide hinnangutel, ja kui siis nende seas on korruptante, kes määratlevad endaga seotud riskid madalaks, teebki siseaudiitor oma korrutuse nende andmete põhjal ära, millest tulenevalt on korruptsiooniga seotud riskid madalad. Nõukogu peab aga igal juhul veenduma, et korruptsiooniriskid saavad maandatud, olenemata riskihinnangute tulemustest.

Juhatus. Esiteks – juhatus peab käituma eetiliselt ja näitama head eeskujut. Kui juhatus seda ei tee, siis ei aita mingisugused korruptsiooni ennetamise meetodid. Juhatus ei tohi tolereerida äri tegemisel ja suhtlemisel korruptsiooni. Näiteks kui töötajaskond teab, et juhtkond läheb äripartneriga kolmeks päevaks metsa jahile ja tagasi tulles teevad mingi diili, siis on raske keskastme juhtidele selgeks teha, et olge tublid ja vältige korruptsiooni.

Igal juhul tuleb luua juhatuse poolt korruptsiooni ennetavad sisekontrollimehhanismid. Juhatus peab kontrollima, et need mehhanismid on olemas ja et nendest kinni peetakse ja nõukogu peab läbi siseauditi või muu organi veenduma, et need sisekontrollimehhanismid korruptsiooni vältimiseks on juhatuse poolt sisse viidud ja toimivad. Kõige tähtsam on see, et juhatuse peab tegema otsuseid läbipaistvalt ja kõikidele osapooltele arusaadaval viisil, see väldib korruptsiooni teket.

Andres Anvelt

Räägid praegu eraõiguslikest äriühingutest või riigi eraõiguslikest isikutest?

Tarmo Olgo

Räägin praegu riigi eraõiguslikest. See, mis on *corporate levelil* – see eeldab samuti läbipaistvust. Ükskõik, kes tuleb, peab saama *corporate levelil* (ettevõtte tasandil) vastuse, et miks mingi otsus tehti just sellisel viisil. Info hulk, mida näidatakse väljapoole korporatsiooni, see on väike.

Andres Anvelt

Aga kui rääkida riigi eraettevõtetest, nagu näiteks Tallinna Sadam või kohaliku omavalitsuse mingi veefirma? Mina näen, et nende puhul peaks see samm läbipaistvuse suunas olema kaugemale ulatuv, näiteks nende lepingud.

Tarmo Olgo

Puudutan seda teemat soovitude juures. Edasi räägiks kingitustest. Korruptsioon hakkab väikestest asjadest - tehakse väike meene jne. Kingitused on hea „aken“ või „uks“, mille kaudu seda suuremale korruptsioonile viia. Oleks üsna mõistlik haarata juba sellest kinni, et kingituste tegemist piirata. Tihti mõeldakse, et need on väikesed asjad, et me seda ei reguleeri; paneme mingid väikesed piirsummad, et las see olla, kuid tihti hakkab „hammas verele“ ja jõutakse välja suuremate asjadeni. See „uks“ tasuks kinni panna. Kõige mõistlikum on null-tolerants igasuguste kingituste ja rahaliselt mõõdetavate hüvede suhtes. Ärireisid. Kas äriühing teab, milliseid hüvesid äripartnerid töötajale pakuvad, kui käidakse läbirääkimistel, äripartnereid üle vaatamas jne? Mis on lubatud ja mis mitte, see peaks olema töötajale selge? Tähtis on see, et inimene peab teadma, kuidas käituda kingituste saamise puhul. Mõistlik oleks see, kui öeldakse äripartneritele, et ärme näiteks jõulude puhul kingitusi teeme üksteisele. Heast sõnast või käepigistusest piisab, et head äri edasi ajada. On ka selliseid juhtumeid, kus kõik kingitused, mis tuuakse, panna nn välinäitusele, et inimene ei saa toodud asju endale, vaid pannakse kuskile lattu vmt. On ka selline võimalus, et kõik kingitused, mis tuuakse, registreeritakse siseaudiitori juures. Kõige lihtsam on muidugi null-tolerants.

Artur Talvik

Kus on ikkagi see piir? Näiteks arstile viiakse õnnestunud operatsiooni puhul lilled, see on elementaarne, aga kui viia ennem midagi, siis tekib küsimus.

Tarmo Olgo

Alati tekib küsimusi. See on kriteeriumi küsimus, kuhu sa piiri tõmbad. Kus on see mõistlikkuse piir? Järgnevalt olen toonud kuus punkti kingituste osas: 1. Kinkija eesmärk. Kas kinkija eeldab otseselt või kaudselt kasu. See võiks juba altkäemaksuna tunduda. 2. Kingisaaja arusaam kingituse eesmärgist. Kas kingisaaja tunnetab vastusooritamise ootust, et jäi võlgu, peab tegema mingi teo kingi tegijale. 3. Kinkimise ajastus – kas kinkimine, sh kinkimise kavatsusest teavitamine, toimub enne või pärast toimingut sooritamist. 4. Kingi väärtus ja kinkimise sagedus. Viis eurot iga natukese aja järel viib lõpuks suure summani. Kas kingitakse firma kalender või luksuslik puhkusereis. 5. Kinkimistoimingu olemuse õiguslik määratlus, mida seadus selle kohta ütleb. Näiteks mõnes riigis on politseile keelatud restoranis tasuta vett juua anda, mõnes riigis on see aga aktsepteeritud. 6. Ühiskondlik tajumine – kas ühiskonna enamus tajub kingitust kingitusena või altkäemaksuna? Kogukonna kontekstis, kuidas toimib reeglistik enda jaoks.

Soovitused. Seda tuleks vaadelda kahel tasandil – omaniku tasandil (riigi tasand) ja nõukogu tasandil (äriühingu tasand). Riigi eraõiguslikes ja avalik-õiguslikes isikutes on korruptsiooni suhtes null-tolerants. Nad peavad olema teistele korruptsioonivaba äritegevuse põhimõtete järgimisel eeskujuks. Nii sadam, energeetika, post, lennundus mängivad riigi toimimises väga suurt rolli. Kui nemad taunivad korruptsiooni ja teevad reeglid äripartneritele selgeks, siis see puhastab kogu klastrit. Siin on võimalus ühiskonda puhastada suur. Riigi eraõiguslike isikute ülesandeks on edendada enda tegevusvaldkonnas korruptsioonivaba äritegevust. Sinna hulka kuulub ka partnerite kontroll. Mõneti tekitab see ebamugavust: kuidas me seda teeme? Kuid maailmas ei ole see ebatavaline. Suured korporatsioonid kontrollivad kõik oma tütarettevõtteid ja alltöövõtjaid, sest see aitab säilitada reputatsiooni (näiteks alltöövõtja ei kasuta lapstööjõudu vmt). Tuleks esitada selged ootused korruptsiooni vältiva tegevuse edendamiseks eraõiguslikes isikutes. Mõne sellesuunalise reaga Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi poolt äriühingutele, kus eeldatakse null-tolerantsi korruptsiooni suhtes, saab väga palju ära teha.

Tähtis on nõukogu liikmete koolitamine: milline on korruptsioon? Kuidas seda vältida? Mida teha? Alati ei ole see nõukogu liikmetele endale ka selge.

Soovitused omaniku tasandilt. Nõukogu ja juhatuse liikmete rotatsioon. Sellest on ka varem räägitud ja ilmselgelt Tallinna Sadama näite puhul olid juhatuse liikmed jäänud liiga pikalt samale positsioonile. Need (rotatsiooni) põhimõtted võiks riigi tasandilt paika panna. Samuti võiks määrata ja avalikustada riigi (ministeeriumi) tasandil usaldusisiku, kellele võib teatada korruptsioonist riigi osalusega eraõiguslikes isikutes. Eestis on huvitav see, et väga politseid ja prokuratuuri ei usaldata. Eriti ei pöörduta nende poole, kui avastatakse korruptsioonijuhtum. Neid isikuid, kelle poole pöörduda, võiks riigis olla rohkem. Ministeerium võiks sellele mõelda.

Viimane, millele tähelepanu juhtida, on see, et vaadata üle ja suurendada riigi eraõiguslike isikute tegevusele kehtestatud läbipaistvuse nõudeid. Avalikustada kõik hanked ja suurendada nende läbipaistvust, näiteks millised hanked on kavas välja kuulutada, lepingud jne.

Andres Anvelt

Riigihangete seadus nõuab riigihanke tingimuste avalikustamist.

Tarmo Olgo

Mitte kõik ei ole avalikustatud. (Riigihangete) registrist on näha, mis tingimusel hange võideti, kuid hiljem, kui tehakse hankelepingu muudatused, siis seda enam registrist näha ei ole. Otsad kaovad „vette“.

Andres Anvelt

Meditsiinihangete puhul on tihti peidetud riigihankesse erinevaid meditsiinitarvikuid.

Tarmo Olgo

Meil on kaitseministeeriumi hanke puhul üks näide, kus neid asju, mida osteti hankega, oleks saanud ilma hanketa poest osta palju odavamalt. Lihtsalt teatud asjade soetamine oli hankesse kirjutatud peidetud kujul. Samuti Tallinna Sadama puhul parvlaeva hankega seonduvalt. Kui isegi ei ole riigihanget, peavad asjad olema läbipaistvad ja arusaadavad, mida konkreetselt soovitakse.

Tulles tagasi äriühingu tasandile, siis nõukogu peaks korruptsiooni vältimise eest vastutama. Samuti on tähtis tippjuhtkonna suhtumine. Kui ettevõttes avastatakse korruptsioon ja seal on kehtestatud null-tolerants, siis tuleks küsida nõukogult, mida teie tegite korruptsiooni vältimiseks. Alati tasub, kui süsteemi alles luuakse, tellida väljastpoolt organisatsiooni professionaalne hinnang korruptsiooni esinemise riskidele ettevõttes ja korruptsiooni riskide vältimise toimimisele. Kõrvalpilk aitab vältida rutiini.

Andres Anvelt

Kui me räägime riigi äriühingute nõukogude mehitamisest ja paneme nõukogu vastutama korruptsiooni vältimise eest, siis see vastutus on ikkagi praegu väga väike, kui mitte olematu. Kutsud ühe liikme nõukogust lihtsalt tagasi ja asendad teisega.

Tarmo Olgo

Riik peab ka siin oma suunised andma omanikule. Kõik peaks olema kompleksis. Peab olema nähtav, kuidas toimitakse. Miinimumstandard peab olema paika pandud. Samuti tuleb selgeks teha, kes ja kellega äri ajab. Tuleb tuvastada äritehingu osaliste tegelikud majandushuvid. Oleks mõistlik tuvastada, kellega äri teed.

Andres Anvelt

See on majandusjulgeolek, majandusluure. Välisfirmad tellivad selle teenuse sisse. Korporatsioonid tellivad paralleelselt infot, kellega äri tehakse. Juhtkond ei ole sellest informeeritudki ja seda peetakse normaalseks.

Tarmo Olgo

Meile tunduvad sellised asjad ebatavalised, kuid rahvusvahelises plaanis on see igati normaalne. Äripartneri risk on väga suur. Peab teadma, kellega äri aetakse. Mingi ühe jama pärast võib löögi alla sattuda näiteks kümme head „diili“.

Andres Anvelt

Ettevõtte lihtsalt varastatakse tühjaks.

Tarmo Olgo

Kui juhatas kirjutab alla majandusaasta aruandele, siis sellega ta tegelikult deklareerib, et siin on seotud osapooled ja need on vabad igasugusest korruptsioonist ja pettusest.

Andres Anvelt

Soomes teostab siseriiklikult majandusluuret kaitsepolitsei. Aga kui soomlane läheb välisriiki, näiteks Venemaale lepingut sõlmima, istub seal juures keegi saatkonnast, atasee, meie mõistes Teabeameti töötaja, kes tähendab äripartneri tausta kõik üles. Küsimus on ju riigi julgeolekus.

Tarmo Olgo

Selge on see, et ettevõttel peab olema välja arendatud oma korruptsiooni vältimise strateegia ja kontrollimehhanismid selle toimimise järjepidevaks hindamiseks. Üsna tihti unustatakse ära, et regulaarselt tuleb teha tehingute ja aruandluse finantskontrolli. Eeldatakse, et raamatupidamine tegi, audiitor käis üle ja ongi korras. Numbrid õiged. Aga kui nende suurte pettuste puhul oleks tehtud põhjalikumat finantskontrolli ja küsitud, et kas siin on ikka kõik korras? Vaataks, mis on selle firma kasum, millega neid tehinguid tehti, kui palju nad kasumit said, kellega nad veel ja mis hinnaga tehinguid teevad ja miks Tallinna Sadam maksis nii palju kui maksis?

Ja siis veel soovitus - viia läbi regulaarselt korruptsiooniteadlikkuse tõstmise ja vältimise koolitusi. Ernst&Young on läbi viinud uuringuid ning märkinud, et nendes ettevõtetes, kus on küll (korruptsiooni vältimise) strateegia olemas ja head mehhanismid paigas, kuid pole tehtud koolitusi, ei tea 73 % töötajatest midagi korruptsiooni vältimise meetmetest.

Andres Anvelt

Kas siin ei teki vastuolu – alguses väitsid, et korruptsioon on tarkade inimeste kuritegu?

Tarmo Olgo

Jah, aga firmas peaks olema kasvõi ühelehekeljeline teave sellest, mis on korruptsioon, kuhu teatama peaks ja selgitama ka seda, et altkäemaksu võtmine eraettevõttes on kuritegu. Need on elementaarsed asjad, mida paraku ei teata.

Viimase soovitusena oleks vajalik vihjeliini sisseseadmine või usaldusisiku määramine, kellele võib korruptsioonist teatada. Inimene peab teadma, mis hakkab siis juhtuma, kui ta tõepoolest teatab korruptsioonijuhtumist, kuidas ta on kaitstud? Reeglid ja põhimõtted peavad selged olema ning korruptsiooniohtlikes olukordades toimimine töötajatele teada.

Taanlaste ja Tartu Ülikooli poolt tehtud uuringus paluti juhtidel hinnata, millised meetmed on kõige tõhusamad nende arvates just korruptsiooni ärahoidmiseks. Üsna sarnane pilt avanes nii taanlaste kui Tartu Ülikooli poolt kolmele esimesele kohale asetatud meetmete osas. Nendeks olid tippjuhtide isiklik eeskuju, sisekontrolli süsteemi täiustamine ja null-tolerants, kus reeglite rikkujaga lõpetatakse tööleping. Nende osas olid nii Taani kui Eesti tulemused protsentuaalselt sarnased. Mis aga Eesti puhul oli huvitav, et 40 % arvas, et korruptsiooni aitab ära hoida palga tõstmine. Paaris kohas on näha, et Eesti on arengus tasemel, kus

taanlased kasutavad juba pehmemaid meetmeid kui Eestis – näiteks majanduslike huvide deklareerimine, kus taanlased peavad seda oluliseks, eestlased väga ei taha seda teha. Drastiline vahe on ametivõimudele teavitamise osas taanlaste ja eestlaste vahel. Eestlastel on see, et eraettevõttes mõeldakse - jäägu see pigem meie vahele, klatime ära, saime kahju, kuid kuskile teatama ei lähe. See usaldusväärsus on arenenud riikides ikkagi vähe teistmoodi arenenud kui meil. See on ka koht, kus politsei ja prokuratuur saaksid rohkem ära teha, et inimesed ja firmad oleksid julgemad. Tallinna Sadama puhul oli see, et kui kaitsepolitsei tuli, siis hakati asjaga tegelema, aga näiteks 17. kai puhul ei läinud keegi nõukogus ütlema, et siin ehk on mingisugused anomaaliad. Pigem püüti argumenteerida, kuidas me kohtus end kaitseme. Siin on näha nõukogu selline sundsoov, et parem mätsime asja kinni või klatime omakeskis selle ära.

Üleskirjutuse koostanud

Üleskirjutus kooskõlastatud

Kaie Masing
Uurimiskomisjoni konsultant